

HAMKORLIK PEDAGOGIKASI ORQALI INKLYUZIV TA'LIMDA O'QUVCHILAR O'RTASIDA IJTIMOIIY FAOLLIK VA MOTIVATSIYANI OSHIRISH MEXANIZMLARI

Xolmirzayev Shavkat Abdulazizovich

University of Business and Science

Pedagogika va psixologiya kafedrasi Dotsent v.b.

e-mail: xolmirzayevshavkat66@gmail.com

Annotatsiya. Mazkur maqolada hamkorlik pedagogikasi asosida inklyuziv ta'lim muhitida o'quvchilar o'rtasida ijtimoiy faollik va o'quv motivatsiyasini oshirish mexanizmlari tahlil qilinadi. Tadqiqotda hamkorlikka asoslangan ta'lim usullarining o'quvchilarning o'zaro muloqoti, ijtimoiy moslashuvi va ta'lim jarayonidagi faol ishtirokiga ta'siri o'rganilgan. Tadqiqot jarayonida pedagogik kuzatuv, so'rovnoma va taqqoslash metodlaridan foydalanilgan. Natijalar hamkorlik pedagogikasining inklyuziv ta'limda ijobiy psixologik muhitni shakllantirish, o'quvchilarning o'ziga bo'lgan ishonchini kuchaytirish hamda ta'lim samaradorligini oshirishda muhim omil ekanligini ko'rsatdi. Tadqiqot natijalari amaliyotda inklyuziv ta'limni takomillashtirishda foydalanish uchun tavsiya etiladi.

Kalit so'zlar: hamkorlik pedagogikasi, inklyuziv ta'lim, ijtimoiy faollik, o'quv motivatsiyasi, ta'lim jarayoni, o'quvchi hamkorligi

МЕХАНИЗМЫ ПОВЫШЕНИЯ СОЦИАЛЬНОЙ АКТИВНОСТИ И МОТИВАЦИИ СРЕДИ УЧАЩИХСЯ В РАМКАХ ИНКЛЮЗИВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ ПОСРЕДСТВОМ КООПЕРАТИВНОЙ ПЕДАГОГИКИ

Аннотация. В статье рассматриваются механизмы повышения социальной активности и учебной мотивации учащихся в условиях инклюзивного образования на основе педагогики сотрудничества. Проанализировано влияние совместных форм обучения на развитие межличностного взаимодействия, социальной адаптации и активного участия учащихся в образовательном процессе. В ходе исследования использовались методы педагогического наблюдения, анкетирования и сравнительного анализа. Полученные результаты свидетельствуют о том, что педагогика сотрудничества способствует формированию позитивной образовательной среды, повышению уверенности учащихся в себе и эффективности обучения в инклюзивном образовании. Материалы статьи могут быть использованы для совершенствования практики инклюзивного обучения.

Ключевые слова: педагогика сотрудничества, инклюзивное образование, социальная активность, учебная мотивация, образовательный процесс, взаимодействие учащихся

MECHANISMS FOR INCREASING SOCIAL ACTIVITY AND MOTIVATION AMONG STUDENTS IN INCLUSIVE EDUCATION THROUGH COOPERATIONAL PEDAGOGY

Abstract. *This article examines the mechanisms for enhancing students' social engagement and learning motivation in inclusive education through the application of collaborative pedagogy. The study analyzes the impact of cooperative learning strategies on students' interpersonal interaction, social adaptation, and active participation in the educational process. Pedagogical observation, questionnaire surveys, and comparative analysis methods were employed in the research. The findings demonstrate that collaborative pedagogy plays a significant role in creating a positive learning environment, strengthening students' self-confidence, and improving educational effectiveness in inclusive settings. The results of the study can be applied to improve inclusive education practices.*

Keywords: *collaborative pedagogy, inclusive education, social engagement, learning motivation, educational process, student collaboration*

KIRISH

Bugungi globallashuv va ta'lim tizimining jadal modernizatsiyalashuvi sharoitida inklyuziv ta'lim masalasi dolzarb pedagogik muammolardan biri sifatida namoyon bo'lmoqda. Inklyuziv ta'limning asosiy maqsadi – jismoniy, psixologik yoki ijtimoiy jihatdan turli ehtiyojlarga ega bo'lgan o'quvchilarning teng huquqli ta'lim olishlarini ta'minlash, ularning jamiyatga muvaffaqiyatli moslashuviga ko'maklashishdan iboratdir. Ushbu jarayonda faqat ta'lim mazmunini moslashtirish emas, balki samarali pedagogik yondashuvlarni qo'llash ham muhim ahamiyat kasb etadi. Zamonaviy pedagogik konsepsiyalar orasida hamkorlik pedagogikasi inklyuziv ta'lim muhitida yuqori samaradorlikka ega yondashuvlardan biri sifatida e'tirof etilmoqda. Hamkorlik pedagogikasi o'quvchilarning o'zaro muloqotini, jamoada ishlash ko'nikmalarini va ijtimoiy faolligini rivojlantirishga qaratilgan bo'lib, ta'lim jarayonida subyekt – subyekt munosabatlarini shakllantirishni nazarda tutadi. Ayniqsa, inklyuziv sinflarda bu yondashuv o'quvchilar o'rtasida ijobiy psixologik muhitni yaratish va ijtimoiy integratsiyani kuchaytirishda muhim rol o'ynaydi.

Inklyuziv ta'limda o'quvchilarning ijtimoiy faolligi va o'quv motivatsiyasi muammosi alohida ahamiyatga ega. Ko'plab tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, ta'lim jarayonida o'zini jamoaning teng a'zosi sifatida his qilmagan o'quvchilarda passivlik, motivatsiyaning pasayishi va ijtimoiy ajralish holatlari kuzatiladi. Shu bois, o'quvchilarning faolligini oshirish va ichki motivatsiyasini shakllantirishga xizmat qiluvchi pedagogik mexanizmlarni aniqlash dolzarb ilmiy vazifa hisoblanadi. Hamkorlik pedagogikasi ushbu muammolarni hal etishda samarali vosita bo'lib, u

o'quvchilarning birgalikdagi faoliyati, o'zaro yordam va mas'uliyatni bo'lishish tamoyillariga asoslanadi. Bu yondashuv orqali o'quvchilar nafaqat akademik bilimlarni egallaydi, balki ijtimoiy kompetensiyalar, empatiya va muloqot madaniyatini ham rivojlantiradi. Natijada, inklyuziv ta'lim sharoitida har bir o'quvchining ta'lim jarayoniga faol jalb etilishi ta'minlanadi.

Shu bilan birga, hozirgi vaqtda inklyuziv ta'lim tizimida hamkorlik pedagogikasini qo'llash mexanizmlari yetarli darajada tizimlashtirilmagan. Aksariyat tadqiqotlar alohida metod yoki texnologiyalarni tahlil qilish bilan cheklanib, ijtimoiy faollik va motivatsiyani oshirish omillarini kompleks yondashuv asosida o'rganishga kam e'tibor qaratmoqda. Bu esa mazkur mavzuning ilmiy jihatdan chuqur tadqiq etilishini taqozo etadi. Mazkur tadqiqotning dolzarbligi shundan iboratki, unda hamkorlik pedagogikasi orqali inklyuziv ta'limda o'quvchilarning ijtimoiy faolligi va o'quv motivatsiyasini oshirish mexanizmlari nazariy hamda amaliy jihatdan tahlil qilinadi. Tadqiqot natijalari inklyuziv ta'lim amaliyotini takomillashtirish, pedagoglar uchun metodik tavsiyalar ishlab chiqish hamda ta'lim jarayonida samarali hamkorlik muhitini yaratishga xizmat qiladi.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Inklyuziv ta'lim va hamkorlik pedagogikasi zamonaviy pedagogika fanining ustuvor yo'nalishlaridan biri bo'lib, ushbu masala bo'yicha xorijiy va mahalliy olimlar tomonidan keng ko'lamli ilmiy tadqiqotlar olib borilgan. Adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, inklyuziv ta'limda samaradorlikni oshirish ko'p jihatdan qo'llanilayotgan pedagogik yondashuvlarga, xususan, o'quvchilar o'rtasidagi hamkorlik darajasiga bog'liqdir. Inklyuziv ta'lim konsepsiyasi dastlab xalqaro miqyosda UNESCO tomonidan ishlab chiqilgan bo'lib, unda barcha o'quvchilar uchun teng ta'lim imkoniyatlarini yaratish asosiy tamoyil sifatida belgilangan. Mazkur yondashuvda o'quvchilarning nafaqat akademik rivoji, balki ularning ijtimoiylashuvi va jamiyatga moslashuvi ham muhim omil sifatida qaraladi. Tadqiqotchilar inklyuziv muhitda o'quvchilarning ijtimoiy faolligini ta'minlash pedagogik jarayonning muhim komponenti ekanligini ta'kidlaydilar.

Hamkorlik pedagogikasining nazariy asoslari rus va g'arb pedagogikasida keng yoritilgan. L.S. Vygotskiy o'zining madaniy-tarixiy rivojlanish nazariyasida

ta'lim jarayonida ijtimoiy o'zaro ta'sirning muhimligini asoslab bergan. Uning fikricha, o'quvchining rivojlanishi avvalo jamoaviy faoliyat orqali amalga oshadi. Ushbu g'oya hamkorlik pedagogikasining ilmiy-metodologik poydevorini tashkil etadi. G'arb olimlari D. Johnson va R. Johnson tomonidan olib borilgan tadqiqotlarda hamkorlikka asoslangan ta'lim o'quvchilarning ijtimoiy kompetensiyalarini rivojlantirish, o'zaro hurmat va mas'uliyatni shakllantirishda yuqori natija berishi isbotlangan. Ularning fikricha, hamkorlik muhiti o'quvchilarning ta'lim jarayonidagi faolligini oshirib, ularni mustaqil va mas'uliyatli shaxs sifatida shakllantirishga xizmat qiladi.

O'quv motivatsiyasi masalasi pedagogik va psixologik tadqiqotlarda alohida o'rin tutadi. E. Deci va R. Ryan tomonidan ishlab chiqilgan o'z-o'zini aniqlash nazariyasiga ko'ra, o'quvchilarning ichki motivatsiyasi ijtimoiy qo'llab-quvvatlash va o'zini jamoaning muhim a'zosi sifatida his qilish bilan bevosita bog'liq. Inklyuziv ta'lim sharoitida bu jihat yanada dolzarblashadi, chunki ayrim o'quvchilar o'zini chetda qolgan deb his qilishi mumkin. Hamkorlik pedagogikasi esa bunday holatlarning oldini olishga xizmat qiladi. So'nggi yillarda inklyuziv pedagogika masalalariga bag'ishlangan ilmiy ishlarda hamkorlik yondashuvining amaliy jihatlariga e'tibor kuchaymoqda. L. Florian tomonidan olib borilgan tadqiqotlar inklyuziv ta'limda pedagogik strategiyalar o'quvchilarning turli ehtiyojlarini hisobga olgan holda moslashuvchan bo'lishi lozimligini ko'rsatadi. Muallif hamkorlikka asoslangan metodlar orqali o'quvchilar o'rtasida ijtimoiy tenglik va o'zaro yordam muhitini shakllantirish mumkinligini ta'kidlaydi.

R. Slavin tomonidan olib borilgan tadqiqotlarda esa hamkorlikda o'qitish texnologiyalarining o'quv motivatsiyasiga ta'siri empirik jihatdan asoslangan. Uning fikricha, guruhli va jamoaviy topshiriqlar o'quvchilarning ta'lim jarayoniga bo'lgan qiziqishini oshirib, ularni faol subyektga aylantiradi. Bu holat inklyuziv sinflarda o'quvchilar o'rtasidagi ijtimoiy faollikni oshirish uchun muhim omil hisoblanadi. Adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, hamkorlik pedagogikasi va inklyuziv ta'lim o'rtasidagi uzviy bog'liqlik ko'plab ilmiy tadqiqotlarda asoslab berilgan. Biroq mavjud tadqiqotlarning aksariyatida ijtimoiy faollik va o'quv motivatsiyasini oshirish mexanizmlari alohida komponentlar sifatida o'rganilgan bo'lib, ularni yagona tizim

sifatida tahlil qilishga ehtiyoj mavjud. Shu bois, mazkur tadqiqot hamkorlik pedagogikasi orqali inklyuziv ta'limda o'quvchilarning ijtimoiy faolligi va motivatsiyasini oshirish mexanizmlarini kompleks yondashuv asosida o'rganishga qaratilgan.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Mazkur tadqiqot hamkorlik pedagogikasining inklyuziv ta'lim sharoitida o'quvchilarning ijtimoiy faolligi va o'quv motivatsiyasiga ta'sirini aniqlashga qaratilgan bo'lib, unda kompleks metodologik yondashuv qo'llanildi. Tadqiqot metodologiyasi zamonaviy pedagogika va ta'lim psixologiyasining nazariy qoidalariga, shuningdek, inklyuziv ta'lim tamoyillariga asoslangan.

Tadqiqot dizayni; Tadqiqotda aralash metodlar (mixed methods) yondashuvi qo'llanilib, u sifat (qualitative) va miqdoriy (quantitative) usullarning uyg'unlashuvini nazarda tutadi. Ushbu yondashuv hamkorlik pedagogikasining inklyuziv ta'limdagi ta'sirini chuqur va har tomonlama tahlil qilish imkonini beradi. Tadqiqot yarim-eksperimental dizayn asosida tashkil etilib, tajriba va nazorat guruhlarini shakllantirildi.

Tadqiqot ishtirokchilari; Tadqiqotda umumiy o'rta ta'lim muassasalarining inklyuziv sinflarida tahsil olayotgan o'quvchilar ishtirok etdi. Tajriba guruhi hamkorlik pedagogikasi asosida tashkil etilgan ta'lim jarayoniga jalb etildi, nazorat guruhi esa an'anaviy o'qitish usullari asosida ta'lim oldi. Ishtirokchilar tanlovi inklyuziv ta'lim tamoyillariga mos holda, o'quvchilarning individual imkoniyatlari va ehtiyojlari hisobga olingan holda amalga oshirildi.

Tadqiqot metodlari; Tadqiqot jarayonida quyidagi asosiy metodlardan foydalanildi:

-Pedagogik kuzatuv – o'quvchilarning ta'lim jarayonidagi ijtimoiy faolligi, o'zaro hamkorligi va xulq-atvoridagi o'zgarishlarni aniqlash maqsadida qo'llanildi.

-So'rovnoma (anketa) – o'quvchilarning o'quv motivatsiyasi darajasini aniqlash uchun standartlashtirilgan savollar asosida ishlab chiqildi.

-Pedagogik tajriba – hamkorlik pedagogikasiga asoslangan mashg'ulotlar tizimli ravishda joriy etilib, ularning samaradorligi tahlil qilindi.

-Suhbat (intervyu) – o'qituvchilar va mutaxassislar bilan o'tkazilib, inklyuziv ta'limda hamkorlik yondashuvining amaliy jihatlari yoritildi.

-Taqqoslash va tahlil – tajriba va nazorat guruhlar natijalari o'zaro solishtirildi.

Tadqiqot vositalari; Ma'lumotlarni yig'ish jarayonida ijtimoiy faollik va o'quv motivatsiyasini baholash uchun moslashtirilgan diagnostik vositalardan foydalanildi. So'rovnoma va kuzatuv varaqalari inklyuziv ta'lim sharoitiga moslashtirilib, ularning ishonchliligi va aniqligi ekspertlar tomonidan baholandi.

Ma'lumotlarni tahlil qilish usullari; Yig'ilgan ma'lumotlar miqdoriy tahlil qilish uchun statistik usullar yordamida qayta ishlanib, sifat tahlili orqali izohlandi. Natijalarni qayta ishlashda tavsifiy statistika, taqqoslovchi tahlil va korrelyatsion usullardan foydalanildi. Sifatli ma'lumotlar esa kontent-tahlil asosida umumlashtirildi.

Etik tamoyillar; Tadqiqot jarayonida etik me'yorlarga qat'iy rioya qilindi. Ishtirokchilarning shaxsiy ma'lumotlari maxfiyligi ta'minlandi, tadqiqotda ishtirok etish ixtiyoriy asosda amalga oshirildi hamda barcha jarayonlar inklyuziv ta'limning insonparvarlik tamoyillariga mos tarzda tashkil etildi.

Metodologik asosning ahamiyati; Mazkur metodologik yondashuv hamkorlik pedagogikasining inklyuziv ta'limda o'quvchilarning ijtimoiy faolligi va motivatsiyasini oshirishdagi samaradorligini aniqlashga xizmat qiladi. Tadqiqot natijalari asosida pedagogik tavsiyalar ishlab chiqish va inklyuziv ta'lim amaliyotini takomillashtirish imkoniyati yaratiladi.

TADQIQOT NATIJALARI VA MUHOKAMA

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, hamkorlik pedagogikasi asosida tashkil etilgan inklyuziv ta'lim jarayonida o'quvchilarning ijtimoiy faolligi va o'quv motivatsiyasi sezilarli darajada oshadi. Pedagogik kuzatuv natijalari bo'yicha tajriba guruhidagi o'quvchilar guruh ichidagi muloqot, birgalikda topshiriqlarni bajarish va o'zaro yordam ko'rsatishda yuqori faoliyat namoyon etdilar. Shu bilan birga, tajriba guruhidagi o'quvchilar o'zlarini jamoaning faol a'zosi sifatida his qilishlari bilan ajralib turdilar. So'rovnoma va intervyu natijalari o'quvchilarning ichki motivatsiyasi darajasining oshganini tasdiqladi. O'quvchilarning ta'lim jarayoniga qiziqishi, muammolarni mustaqil hal qilish va guruh bilan hamkorlik qilish

ko'nikmalari yaxshilangan. Bu natija E. Deci va R. Ryan (2019) tomonidan ishlab chiqilgan o'z-o'zini aniqlash nazariyasi bilan uyg'unlikda bo'lib, ichki motivatsiya va ijtimoiy qo'llab-quvvatlash o'rtasidagi uzviy bog'liqlikni tasdiqlaydi.

Tajriba davomida qo'llanilgan hamkorlik pedagogikasi mexanizmlari – guruhli topshiriqlar, ijtimoiy o'zaro baholash va muammoga asoslangan o'qitish – o'quvchilarning ijtimoiy faolligi va motivatsiyasini oshirishga sezilarli ta'sir ko'rsatdi. Natijalar shuni ko'rsatadiki, hamkorlik pedagogikasi inklyuziv ta'limning asosiy maqsadlariga – har bir o'quvchining faolligi, ijtimoiy integratsiyasi va ta'lim samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Shu bilan birga, pedagogik amaliyotda hamkorlik yondashuvining tizimli qo'llanilishi o'quvchilarning jamiyatga moslashuvini yaxshilaydi va ularni ijtimoiy jihatdan faol shaxs sifatida shakllantiradi. Mazkur tadqiqot natijalari L. Florian (2021) va R. Slavin (2020) tadqiqotlari bilan uyg'un bo'lib, inklyuziv ta'limda hamkorlik pedagogikasini keng joriy etish zarurligini ko'rsatadi.

Natijalar shuningdek pedagogik tavsiyalar ishlab chiqish va inklyuziv sinflarda metodik qo'llanmalarni takomillashtirish imkonini beradi, bu esa ta'lim jarayonining samaradorligini sezilarli darajada oshirishga xizmat qiladi.

XULOSA

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, hamkorlik pedagogikasi inklyuziv ta'limda o'quvchilarning ijtimoiy faolligi va o'quv motivatsiyasini oshirishda samarali vosita hisoblanadi. Tajriba guruhidagi o'quvchilar ta'lim jarayonida faol qatnashish, guruh ichida hamkorlik qilish va muammolarni birgalikda hal etish ko'nikmalarini sezilarli darajada rivojlantirdi. Shu bilan birga, o'quvchilarning ichki motivatsiyasi oshib, o'zini ta'lim jarayonining teng a'zosi sifatida his qilish darajasi yuqoriligi aniqlandi. Tajriba davomida qo'llanilgan hamkorlik pedagogikasi mexanizmlari – guruhli topshiriqlar, ijtimoiy o'zaro baholash va muammoga asoslangan o'qitish – inklyuziv sinflarda o'quvchilarning ijtimoiy integratsiyasi va akademik faoliyatini yaxshilashga xizmat qilishi tasdiqlandi. Shu bilan birga, pedagogik amaliyotda hamkorlik yondashuvini tizimli tatbiq etish o'quvchilarning jamiyatga moslashuvini, ijtimoiy ko'nikmalarini va o'zaro hurmatini rivojlantirish imkonini beradi.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, hamkorlik pedagogikasini inklyuziv ta'lim jarayoniga joriy etish nafaqat o'quvchilarning ijtimoiy faolligini va motivatsiyasini oshiradi, balki ta'lim sifatini yaxshilash, pedagoglar uchun metodik tavsiyalar ishlab chiqish va ta'lim jarayonida samarali hamkorlik muhitini yaratishga xizmat qiladi. Shu bilan birga, olingan natijalar kelgusida pedagogik amaliyot va ilmiy tadqiqotlar uchun asos bo'lib xizmat qiladi

FOYDALANILGA ADABIYOTLAR RO'YXATI.

1. UNESCO. *Inclusive Education: Guidelines for Inclusion*. Paris, 2017.
2. Johnson D.W., Johnson R.T. *Cooperation and the Use of Technology*. Handbook of Educational Psychology, 2018.
3. Deci E.L., Ryan R.M. *Intrinsic Motivation and Self-Determination in Education*. New York: Springer, 2019.
4. Slavin R.E. *Cooperative Learning: Theory, Research, and Practice*. Boston: Allyn & Bacon, 2020.
5. Florian L. *Inclusive Pedagogy in Action*. International Journal of Inclusive Education, 2021.
6. Vygotsky L.S. *Mind in Society*. Cambridge: Harvard University Press, 2016.
7. UNESCO. *Inclusive Education: Guidelines for Inclusion*. Paris, 2017.
8. Vygotsky L.S. *Mind in Society*. Cambridge: Harvard University Press, 2016.
9. Johnson D.W., Johnson R.T. *Cooperative Learning and Social Interdependence Theory*. Educational Researcher, 2019.
10. Deci E.L., Ryan R.M. *Intrinsic Motivation and Self-Determination Theory*. Springer, 2019.
11. Florian L. *Inclusive Pedagogy: A Transformative Approach*. International Journal of Inclusive Education, 2021.
12. Slavin R.E. *Cooperative Learning: Theory, Research, and Practice*. Boston: Pearson, 2020.
13. Kuzatuv natijalari, mualliflar tahlili, 2025.
14. Johnson D.W., Johnson R.T. *Cooperative Learning and Social Interdependence Theory*, Educational Researcher, 2019.
15. Tajriba va so'rovnoma natijalari, mualliflar tahlili, 2025.
16. Deci E.L., Ryan R.M. *Intrinsic Motivation and Self-Determination Theory*, Springer, 2019.
17. Florian L. *Inclusive Pedagogy: A Transformative Approach*, International Journal of Inclusive Education, 2021.
18. Slavin R.E. *Cooperative Learning: Theory, Research, and Practice*, Boston: Pearson, 2020.